

Використані джерела:

1. Договор к Энергетической Хартии и связанные с ним документы. – Брюссель: Секретариат Энергетической Хартии, 2004. – 245 с.
2. Directive 2006/32/EC of the European Parliament and of the Council of 5 April 2006 on energy end-use efficiency and energy services and repealing Council Directive 93/76/EEC (Text with EEA relevance) // Official journal. – L 114. – 27.4.2006. – P. 64–85.
3. Соглашение о сотрудничестве государств-участников Содружества Независимых Государств в области обеспечения энергоэффективности и энергосбережения (2002 г.). - [Электронный ресурс]. – режим доступа: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/997_755.
4. Договор к Энергетической Хартии: путь к инвестициям и торговле для Востока и Запада. / Под ред. Т. Вальде, А. Конопляника. – М.: Междунар. отношения, 2002. – 632 с.
5. Energieeffizienzrecht. Perspektiven und Probleme / G. Britz, M. Eifert, F. Reimer (Hrsg.). – Berlin: Nomos, 2010. – 289 S.
6. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European economic and social committee of the regions: Energy Efficiency Plan 2011/* COM/2011/0109 final */ . – Brussels, 2011. – 16 p.
7. Directive 2010/31/EU of the European Parliament and of the Council of 19 May 2010 on the energy performance of buildings // Official journal. – L 153. – 18.6.2010. – P. 13-35.
8. Білоцький С.Д. Роль міжнародного права у розвитку екологічної альтернативи сучасній енергетиці / С.Д. Білоцький // Альтернативна енергетика і енергетична безпека в міжнародному і національному праві. – К.: ПП «Фенікс», 2012. – С. 11-131.

Рецензент: д.ю.н., с.н.с. Гріненко О.О.

УДК 341.64

Пасічник Я.С.,

аспірант Інституту законодавства
Верховної Ради України

ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ МІЖНАРОДНОГО СУДОЧИНСТВА

Стаття присвячена дослідженню основних принципів міжнародного судочинства. Дається правова характеристика юридичної природи основних принципів міжнародного судочинства, їх значення у процесі судового вирішення міжнародних спорів.

Статья посвящена исследованию основных принципов международного судопроизводства. Дается правовая характеристика юридической природы основных принципов международного судопроизводства, их значения в процессе судебного разрешения международных споров.

The article is devoted to the research of the main principles of international adjudication. Legal characteristic of judicial nature of the basic principles of international adjudication, its values in the process of judicial settlement of international disputes are given.

Постановка проблеми. Важливість визначення, розуміння і застосування принципів міжнародного судочинства обумовлюється необхідністю справедливості, об'єктивності та неупередженості при

вирішенні міжнародних спорів міжнародними судовими органами. Ця необхідність важлива як для сторін судового розгляду, так і для світового співтовариства в цілому, миру, безпеки та справедливості у глобальному вимірі, що підкреслюється у ст. 2 Статуту ООН.

Ступінь наукової розробки теми. Тематика загальних принципів міжнародного права активно досліджується у науці. Будучи одними з джерел міжнародного права, вони закріплюються у міжнародно-правових нормах і становлять основу правового регулювання міжнародних відносин. Практично всі фахівці з міжнародного права у своїй праці включають розділи про принципи міжнародного права.

Дослідженням проблематики міжнародної судової процедури у теорії міжнародного права займалися і займаються такі правознавці як: Л. Камаровський, В. Кіпарський, Г. Шинкарецька, М. Ентін, Д. Патрін, І. Марусін та ін.

Однак питання визначення і характеристики принципів міжнародного судочинства (міжнародної судової процедури) залишається малодослідженим. Лише у 2011 р. у своєму дисертаційному дослідженні І. Махніборода до принципів міжнародного процесуального права відносить і принципи, які безпосередньо стосуються організації і діяльності міжнародних судових органів [1].

У зв'язку з актуальністю і практичною доцільністю даного питання *метою* статті визначаємо дослідження основних принципів міжнародного судочинства, застосування яких забезпечує успішне правове регулювання міжнародної судової процедури як мирного засобу вирішення міжнародних спорів.

Виклад основного матеріалу. Коротко розглянемо історичні та теоретичні аспекти становлення міжнародного судочинства. Прогресивний розвиток міжнародного співробітництва неможливий без встановлення такого всезагального правопорядку, в якому міжнародне право було б домінуючим фактором міждержавних відносин. Для забезпечення панування права необхідні зусилля, зокрема для розроблення дієвих гарантій його формування і виконання. За відомим висловом Л. Оппенгейма: «Право тим сильніше, чим більше гарантій того, що воно може бути і насправді буде здійснене» [2].

Практика буття світового співтовариства свідчить, що найбільш ефективним шляхом врегулювання міждержавних спорів і конфліктів є міжнародно-правові засоби, серед яких найбільш результативними є судові засоби, що застосовуються в разі невирішення суперечностей дипломатичним шляхом. Варто відмітити, що науково-теоретична думка про судовий розгляд як мирний засіб вирішення міжнародних спорів набуває поширення серед вчених у XVII-XVIII ст. Мислителі цього часу у своїх класичних працях закликають до вдосконалення життя і буття народів на шляху від миру до війни (так звані проекти вічного миру). І. Бентам вважав, що створення загального суду між народами для вирішення спорів між ними може бути надійною гарантією вічного миру.

І. Кант вважав, що «міжнародне право повинно базуватися на федерації вільних держав»... (Камаровський, с. 330). А Ж.-Ж. Руссо, окрім ідей федерації, прямо вказував на необхідність існування в ній постійного суду (tribunal judiciaire) [3].

Ідея створення постійного міжнародного суду та використання судової процедури з метою забезпечення миру зародилась у ХІХ ст. і набула подальшого прогресивного розвитку. Одним з найбільш відомих вчених в галузі міжнародного права був і залишається Л.О. Камаровський (1848-1912). Як відзначає В.Е. Грабар, усі праці Камаровського «проникнуті однією думкою, одним духом – відданістю ідеї міжнародного спілкування» [4]. Його докторська дисертація «О международном суде», яку він захистив 5 листопада 1881 р., в цьому ж році була надрукована як окрема книга, а у 1887 р. була видана в Парижі. Вона і до нашого часу є однією з всеохоплюючих праць з вказаної тематики. Книга «Про міжнародний суд» в літературі з міжнародного права заслуговує на репутацію першого і безпрецедентного за своєю ґрунтовністю твору на цю тему [5]. У цій роботі Л. Камаровський обґрунтовує необхідність створення міжнародного суду, заснованого на основі поєднання суверенітету та міжнародного спілкування, вперше надає вичерпні теоретичні обґрунтування і формулює загальні організаційні засади діяльності постійного міжнародного суду. Основним положенням його концепції є те, що постійний міжнародний суд розуміється як міждержавний, а не наддержавний орган.

Відзначимо, що саме Л. Камаровський розробив доктрину і визначив критеріальні характеристики організації і діяльності майбутнього міжнародного суду; він розглядав його не лише як спосіб вирішення суперечностей, а й можливий етап у вдосконаленні політичної організації світового співтовариства. Ідею міжнародного суду Л. Камаровський досліджував під впливом проектів загального і вічного миру, наголошуючи на ролі і значенні права як основної гарантії мирного співіснування держав. «Кожна держава повинна без перешкод користуватися своїми правами і суворо виконувати свої обов'язки щодо інших держав. Такою є ідея права» [6].

Принципи, згідно з якими повинна була здійснюватись організація діяльності Міжнародного суду за Л. Камаровським, такі:

- 1) незалежність суду як від сторін спору, так і від політичних течій і партій;
- 2) колегіальність (залежно від важливості спорів справи розглядаються камерами непарною кількістю суддів);
- 3) усне судочинство і змагальність сторін. Представлення документів і матеріалів у письмовій формі;
- 4) публічність за винятком випадків, коли, наприклад, з політичних мотивів варто призначити закриті (таємні) засідання;
- 5) наявність двох інстанцій з метою можливого перегляду справи; поділ суду на департаменти відповідно до предмету міжнародних спорів [7].

Процес формування судового розгляду у практиці вирішення міжнародних спорів і становлення постійно діючих міжнародних судових органів можливо поділити на такі історичні етапи:

1. Період від Гаазьких мирних конференцій 1899 і 1907 років до 1922 року до створення Постійної Палати міжнародного правосуддя.

2. Період від створення Постійної Палати міжнародного правосуддя до створення Міжнародного Суду ООН (1922-1945 рр.).

3. Період від створення Міжнародного Суду ООН (1945 р.) і формування інших міжнародних і регіональних судів різної юрисдикції до сьогодні.

Отже, процес організації міжнародного судочинства пройшов тривалий шлях становлення, розвитку та вдосконалення.

Створення у 1920 році Постійної Палати Міжнародного Правосуддя, передбаченої ст. 14 Статуту Ліги Націй, ознаменувало великий крок уперед у галузі судового вирішення міжнародних спорів. А якісно новий період у розвитку міжнародної судової процедури настав з часу створення ООН, одним із головних органів якої є Міжнародний Суд. На нього покладені зобов'язання мирного вирішення міжнародних спорів, особливо тих, які загрожують миру і безпеці людства.

Під терміном «принцип» (лат. *principio*; гр. *αρχή* – начало) етимологічно розуміється основоположна засада певного суспільного явища чи науки. Принципи лежать в основі явищ навколишньої дійсності.

Як зазначає проф. М. Баймуратов «основні принципи міжнародного права володіють такими особливостями, завдяки яким займають особливе місце в системі норм міжнародного права» [8]. АК. Бекашев пише: «джерелом міжнародного права є лише такі принципи права, які є загальними як для національних правових систем, так і для систем міжнародного права» [9].

Принципи міжнародного права передбачені ст. 2 Статуту ООН та Декларацією про принципи міжнародного права:

- 1) незастосування сили або загрози силою;
- 2) мирного вирішення міжнародних спорів;
- 3) невтручання;
- 4) співробітництва;
- 5) рівноправ'я і самовизначення народів;
- 6) суверенної рівності держав;
- 7) добросовісного виконання зобов'язань за міжнародним правом [10].

Заключний акт Гельсінкі 1975 р. закріпив ще такі принципи:

- 8) територіальної цілісності;
- 9) поваги прав людини;
- 10) непорушності кордонів [11].

Загальними принципами права є принципи:

- справедливості;
- законності;

- принцип *pacta sunt servanda* (договори повинні дотримуватись);
- довір'я;
- захисту прав людини.

Ці принципи закріплені в міжнародних договорах, у законодавстві держав і конституціях держав.

За визначенням Юридичної енциклопедії принципи судочинства – це керівні засади (ідеї), що стосуються завдань, засобів та способів здійснення судочинства. Принципи судочинства тісно взаємопов'язані, утворюють стійку цілісну систему, яка характеризується взаємодією та взаємозв'язком, єдністю мети і завдань судочинства. Одні засади сприяють здійсненню інших [12].

У зміст поняття «міжнародна судова процедура» ми вкладаємо не лише загальноприйняте розуміння самого судового процесу розгляду міжнародного спору, а весь об'єм діяльності міжнародних судових органів, починаючи з прийняття установчого договору про створення міжнародного суду і здійснення заходів з організації його діяльності, формування його суддівського корпусу, питання його юрисдикції і компетенції, процесуального порядку звернення до міжнародного суду, письмового та усного процесу слухання справи, винесення консультативних висновків, постанов про тимчасові заходи, рішень міжнародних судів і їх виконання.

Спробуємо дати визначення принципу міжнародного судочинства. Принцип міжнародного судочинства – основоположна засада міжнародного судового розгляду, відповідно до якої здійснюється процесуальна форма розгляду міжнародного спору.

Питання принципів міжнародного судочинства нерозривно пов'язане з теорією міжнародних процесуальних правовідносин взагалі і правовідносин міжнародного судового розгляду. На думку Ч. Брауна існує «загальне право міжнародного судочинства» («*common law of international adjudication*»), яке характеризується подібністю нормативного змісту внутрішніх документів міжнародних судів, можливістю застосування міжнародними судами єдиних підходів до тлумачення своїх установчих документів і дією доктрини прецеденту [13].

Пушмін Е. визначає міжнародне процесуальне право як «сукупність процесуальних галузей, інститутів і норм, які регулюють порядок створення і реалізації міжнародно-правових правил поведінки держав та інших суб'єктів міжнародного права, які здійснюються у певних процесуальних формах» [14].

У даному визначенні міжнародного процесуального права мова йде про правову поведінку суб'єктів міжнародного права у всіх галузях співіснування і співробітництва держав. Вважаємо, що це безпосередньо стосується і дотримання конкретних процесуальних прав і обов'язків у процесі здійснення міжнародного правосуддя, які базуються на принципах міжнародного судочинства.

Поділяємо позицію К. Бекяшева, який досить переконливо обґрунтував необхідність виділення міжнародного процесуального права в окрему галузь, звертаючи особливу увагу на значення його в здійсненні судової юрисдикції [15].

Необхідно зазначити, що в рішенні Міжнародного Суду ООН *Case concerning Pulp Mills on the River Uruguay* від 20 квітня 2010 року встановлено, що всі зобов'язання, що випливають з конкретного міжнародного договору, можуть бути поділені на матеріальні та процесуальні, а міжнародна відповідальність настає за невиконання і тих і інших [16]. Варто зазначити, що існують принципи, на основі яких ґрунтуються і створюються міжнародні судові установи і безпосередньо принципи процесуальної форми.

Важливе положення міститься у рішенні Постійної палати міжнародного правосуддя у справі «Концесії Мавромматіса в Палестині», де говориться: «існують певні елементарні концепції, що є загальними для всіх систем юриспруденції, і одним з таких принципів є принцип, відповідно до якого суд як орган справедливості не має права розглядати справу і виносити рішення, власне кажучи, в якому він не має юрисдикції. Вимога юрисдикції, що визнана на універсальній основі в національній сфері, уявляється не менш фундаментальною за значенням, ніж у міжнародній сфері. Постійно усвідомлюючи той факт, що рішення, будучи прийнятим з перевищенням повноважень, можуть розглядатися як недійсні, суди завжди розглядали питання про юрисдикцію як фундаментальне» [17].

Можливо виділити такі основні принципи міжнародного судочинства. Принцип *законності*. Міжнародний суд, а також сторони міжнародного судового розгляду, зобов'язані дотримуватись матеріальних і процесуальних норм міжнародного права. Ст. 38 Статуту Міжнародного Суду ООН передбачає на основі яких джерел Суд вирішує передані йому справи. При цьому він застосовує:

- 1) міжнародні конвенції (загальні та спеціальні), що встановлюють правила, визнані державами, що сперечаються;
- 2) міжнародний звичай як доказ всезагальної практики, визнаної в якості правової норми;
- 3) загальні принципи права, визнані цивілізованими націями;
- 4) із застереженням, зазначеним в ст. 59 (обов'язковість рішень тільки для сторін і тільки у даній справі), судові рішення та доктрини найбільш кваліфікованих спеціалістів з публічного права різних націй як додаткових засобів для визначення правових норм [18].

Дотримання сторонами принципу законності означає дотримання ними положень дво і багатосторонніх конвенцій і договорів, а також процесуальної форми міжнародного судового розгляду.

Принцип *змагальності* означає активність сторін у процесі міжнародного судового розгляду. Є однією з гарантій ефективного вирішення спору.

У цьому контексті значимим є те, що крім спорів між державами суди все більше розглядають справи, сторонами яких є юридичні, а також фізичні особи.

У міжнародній судовій процедурі правовий статус сторін базується на принципі *рівності*, що виявляється і забезпечується рівними можливостями у процесі. Тому рівність сторін є одним з основних принципів міжнародного судочинства.

Важливим принципом (і одночасно тенденцією) сучасного міжнародного процесу в сфері вирішення міжнародних спорів є *інституційність*, який полягає у діяльності органів, створених на основі норм міжнародного права.

Ще одним важливим принципом міжнародного судочинства є *диспозитивність*. Російський науковець Плешанов А. до змісту диспозитивності включає:

- 1) свободу вибору варіанту захисту порушеного права;
- 2) свободу сторони у справі на вибір варіантів поведінки безпосередньо у судовому процесі [19].

Казуальність як принцип міжнародного судочинства означає, що розгляд кожного міжнародного спору здійснюється відповідно до фактичних обставин справи. Прикладом казуальності в міжнародному судочинстві є положення п. 3 ст. 51 Статуту Міжнародного кримінального суду, відповідно до якого судді (більшістю у дві третини голосів) при необхідності можуть прийняти тимчасові процесуальні правила для конкретної ситуації (посилання).

Потрібно відмітити, що норми Резолюції про внутрішню судову практику Міжнародного Трибуналу з морського права характеризуються достатньою гнучкістю, що дозволяє у кожному конкретному випадку вибрати найбільш оптимальну процедуру, причому головними критеріями є кількість і складність питань, які потребують вирішення [20].

Необхідно зазначити, що принципи міжнародного судочинства виступають одним з ефективних елементів забезпечення міжнародного правопорядку. Міжнародний правопорядок – це певна модель функціонування міжнародного співтовариства держав, що має своєю основною метою стабільне, продуктивне і безконфліктне їх співіснування на міжнародній арені за допомогою певних інструментів (держав, міжнародних інституцій і т.д.) [21]

Висновки. Важливу роль у міжнародному праві відіграють основоположні засади теорії – принципи міжнародного права. А принципи міжнародного судочинства відповідно становлять основу правовідносин з приводу створення, організації і діяльності міжнародних судів, вирішення ним міжнародних спорів.

Основними принципами міжнародного судочинства є:

- законність;
- змагальність;
- рівність;

- інституційність;
- диспозитивність;
- казуальність.

Діяльність міжнародних судів (Міжнародного Суду ООН, Міжнародного Трибуналу з морського права, Міжнародного кримінального суду та ін.) переконливо свідчить, що їх успішне функціонування здійснюється завдяки правовому регулюванню та дотриманню ними принципів судочинства.

Використані джерела:

1. Махниборода И.М. Международное процессуальное право и международное судопроизводство: особенности взаимодействия: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10 / Махниборода Инна Михайловна. – М., 2011. – 238 с.
2. Оппенгейм Л. Международное право : в 2 т. / Л. Оппенгейм. – М. : Иностранная лит., 1948–1950. – Т. 1. – Полутом 1. – 1948. – С. 36.
3. Камаровский Л.А. О международном суде / Л.А. Камаровский ; Ответ. ред. Л.Н. Шестаков. – М. : «Зерцало», 2007. – С. 330.
4. Грабарь В.Э. Материалы к истории литературы международного права в России (1647-1917) / Грабарь В.Э. (и др.) ; отв. ред. В.А. Томсинов. – М. : «Зерцало», 2005. – С. 491.
5. Камаровский Л.А. О международном суде / Л.А. Камаровский ; Ответ. ред. Л.Н. Шестаков. – М. : «Зерцало», 2007. – С. XLII-XLIII.
6. Камаровский Л.А. Там само. – С. 2.
7. Камаровский Л.А. Там само. – С. 423-424.
8. Баймуратов М. О. Міжнародне публічне право / М. О. Баймуратов. – Х.: Одиссей, 2008. – С. 95.
9. Международное публичное право / Под ред. К.А. Бекяшева. – М., 2003. – С. 20.
10. Статут Організації Об'єднаних Націй / Представництво ООН в Україні. – К. : Департамент громадської інформації ООН, 2008. – 67 с.
11. Заключительный акт Совещания по безопасности и сотрудничеству в Европе. [Электронный ресурс]. Режим доступа – http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_055/print1346663963715438
12. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К.. – 1998. – Т. 5. – с. 129.
13. Brown C. The Cross-Fertilization of Principles Relating to Procedure and Remedies in the Jurisprudence of International Courts and Tribunals // Loy. L.A. Int'l & Comp. L. Rev. – 2008. – Vol. 30. – P. 219-245.
14. Пушмин Э.А. Международный юридический процесс и международное право / Э.А. Пушмин. – Кемерово: Кемеровский Гос. Университет, 1990. – С. 81-82.
15. Международное публичное право / Под ред. К.А. Бекяшева. – М., 2003. – 640 с.
16. Рішення Міжнародного Суду ООН Case concerning Pulp Mills on the River Uruguay від 20 квітня 2010 року. [Електронний ресурс]. Режим доступу – <http://www.icj-cij.org/docket/files/135/15877.pdf>
17. The Mavrommatis Palestine concessions. Publications of the Permanent court of international justice. Collection of judgments. Series A – No 2. – Leyden, A.W. Sijthoff's Publishing Company. – 1924. – 37 p.
18. Статут Международного Суду ООН // Действующее международное право. В 3-х т. Составители: Ю.М. Колосов, Э.С. Кривчикова. – М. : 1997. – Т. 1. – С. 797-811.
19. Плешанов А.Г. Диспозитивное начало в сфере гражданской юрисдикции: проблемы теории и практики. – М.: Норма, 2002. – с. 37.

20. Anderson D.H. The Internal Judicial Practice of the International Tribunal for the Law of the Sea // The International Tribunal for the Law of the Sea: Law and Practice, P. Chandrasekhara Rao, Rahmatullah Khan. Martinus Nijhoff Publishers, 2001. – p. 214.
21. Баймуратов М.О. Міжнародний та його роль у функціонуванні правової демократичної державності: теоретичні підходи // Баймуратов М.О. – Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія «Право». Випуск 2. К., 2009. – с. 160.

*Рецензент: д.ю.н., професор, Заслужений діяч науки і техніки України
Баймуратов М.О.*